

ביאורי מקראות בספר שמואל

מאמר יד

ותָקַם חֲנָה - וְעָלִי יֵשֵׁב

(שמואל א, א ט)

וּתְקַם חֲנָה אַחֲרֵי אֶכְלָה בְּשִׁלָּה וְאַחֲרֵי שְׁתָּה וְעָלִי הִפְהֵן יֵשֵׁב עַל
הַכֶּסֶּא עַל מְזוֹזַת הַיֵּכָל ה'

אלקנה וחנה - ספר דברים

במאמרים הקודמים הארכנו בדרישת דברי הכתוב, אודות החידוש של אלקנה וחנה בתפיסת המקום של משכן ה' בחיי האדם, ובכינון מערכת היחסים בין האדם לקונו בעקבות כך. אלקנה מחדש את העליה לרגל שנזנחה, הוא מעלה את כל משפחתו, ומטרתו העיקרית היא 'להשתחוות ולזבח', וחנה מדגישה את האכילה והשתיה, וכפי שעמדנו במאמר הקודם, על תיאורו של הכתוב לקימתה של חנה "אַחֲרֵי אֶכְלָה בְּשִׁלָּה וְאַחֲרֵי שְׁתָּה". ביארנו שקימתה של חנה היתה דווקא מתוך תפיסתה את מקום המקדש כמקום אכילה ושמחה לפני ה', תפיסה המתחדשת בספר דברים, בפרשת ראה¹, מיד בפתיחת חלק פרטי המצוות בנאומו של משה:

אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר נָתַן ה' אֱלֹהֵי
אֲבֹתֵינוּ לָנוּ לְרִשְׁתָּהּ כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל הָאָדָמָה [...] כִּי אִם אֶל
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל שְׁבִטֵיכֶם לְשׂוּם אֶת שְׁמוֹ שָׁם לְשַׁכְּנוֹ
תִּדְרָשׁוּ וּבִאֵת שָׁמָּה: וְהִבֵּאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעֲשֵׂרֵיכֶם וְאֵת
תְּרוּמַת יִדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִבְרִיכֶם וּבִכְרֹת בְּקִרְכֶם וְצֹאנֵכֶם: וְאָכַלְתֶּם שָׁם לִפְנֵי ה'
אֱלֹהֵיכֶם וְשִׂמְחֶתֶם בְּכָל מַשְׁלַח יִדְכֶם אַתֶּם וּבְתִיכֶם אֲשֶׁר בִּרְכָה ה' אֱלֹהֵיכֶם:

(דברים יב, א - ז)

1. כפי שכתבנו ובע"ה עוד נרחיב בזה, פרשת ראה מביאה מבט מחודש על המקדש. הקרבת הקרבנות לפני ה' אינה העיקר אלא אכילתם ע"י האדם לפני ה'. כתוצאה מכך גם תפקידו של הכהן משתנה והוא אינו נוכח בהקשר של הקרבנות. כפי שנראה בהמשך לימודנו, חלק מחידושם של אלקנה וחנה ושמואל הוא גם על מקומו של הכהן.

חיכוכים בין הדרך הישנה והחדשה

כפי שנראה במאמרים הקרובים, חידוש זה של אלקנה וחנה לא בא בחלל ריק: אלקנה וחנה פועלים במרחב ובתקופה בה תפיסת הקדש והמקדש שונה לחלוטין, והבאת דרכם המחודשת אל המרחב היא אתגר לא פשוט. כדרכנו, נראה את הדברים בעומק הכתובים, ונעמוד גם על האופן המורכב והעדין שבו מתנהלים אלקנה וחנה, בהטמעת דרכם החדשה אל מול ההנהגה האוחזת בדרך שונה ממנה.

החיכוך הראשון - אלקנה מול חפני ופנחס

רמז ראשוני לאותו חיכוך ניתן היה כבר לראות בפסוק ג', בתיאור עלייתו של אלקנה לשילה: "וְעֵלָה הָאִישׁ הַהוּא מֵעִירוֹ מִיָּמִים יְמִימָה לְהַשְׁתַּחֲוֹת וּלְזָבַח לַה' צִבְאוֹת בְּשִׁלָּה, וְשָׁם שְׁנֵי בְנֵי עֲלִי חֲפְנִי וּפְנַחַס כֹּהֲנִים לַה'". עובדת היותם של שני בני עלי כהנים לה' בשילה אינה משתלבת בסיפור לפי פשוטו. היא אינה מהווה רקע לסיפורה של חנה המובא מיד, ולכאורה היא שייכת להמשך, למקום שבו יתאר הנביא את חטאתם של בני עלי בניהול עבודת המקדש. הימצאותה בתחילת הספר, בצמוד לסיפור עלייתו לרגל של אלקנה, מרמזת על שייכות בין הדברים. אפשר לשמוע כאן רמז על חריגותה של דמותו של אלקנה בנופה המקדשי של שילה, משום ששני בני עלי מייצגים דרך שונה כל כך מדרכו של אלקנה. עלייתו של אלקנה למקום הימצאותם, למקום הנתון תחת שליטתם - היא אירוע הראוי לציון מיוחד, ציון המהווה פתיחה להמשך הסיפור אודות חפני ופנחס ואופן התנהגותם הגרוע במשכן ה'.

אפשר גם לשמוע כאן רמז עדין לשממונו של המקדש: רק אלקנה ומשפחתו ממלאים את המרחב, מלבד שני בני עלי, חפני ופנחס. הימצאותם של חפני ופנחס היא אולי הסיבה לשממון - התנהגותם הנלוזה מרחיקה את האנשים מהמקדש, ודווקא אלקנה, בר הפלוגתא הגדול שלהם, עולה למקדש ומעלה את אחיו. הם בוודאי אמרו לו: לעלות לשילה? למקום ששם בני עלי כהנים לה'? והוא עונה להם - אדרבה, עלו עמי, וננסה לתקן את התנהלותו של המקדש.

בנוסף, יתכן וביטוי "כֹּהֲנִים לַה'" מרמז על כך שבני עלי הפכו את המשכן למקום אלוקי מובדל, שרק הם, בני אהרן, יכולים להיות בו, ואילו כל העם הפשוטים צריכים לעמוד מרחוק ואין להם שייכות לשם. זאת, בניגוד לשמואל שנאמר עליו "וְהַנְּעָר שְׁמוּאֵל הָלַךְ וַיִּגְדַּל וְטוֹב גַּם עִם ה' וְגַם עִם אֲנָשִׁים". חטאי חפני ופנחס, המתוארים בהמשך הפרק, הם תולדה של היחס הזה שלהם כלפי העם, וכאשר יבואר במקומו. הגישה המתנשאת של בני עלי הביאה אותם להיות רק "כהנים לה'", עסוקים רק ב"בין אדם למקום" תוך זלזול והשפלה ביחסים ש"בין האדם לחבירו". בני עלי הביאו את הקלקול של דור השופטים לתוך המשכן, ואילו אלקנה ושמואל, באו לתקן זאת בחיבור העם אל המשכן ואל השכינה.

היכן עלי הכהן עצמו?

דמותו ודרכו של אלקנה, מובלטות אפוא על רקע דמותם של בני עלי, השולטים במקום המקדש, ואיתם נדרש אלקנה להתעמת. אולם על הקורא לשאול, היכן עלי הכהן עצמו? מהמשך הסיפור אנו יודעים שגם הוא נמצא בשילה, מדוע הוא אינו מוזכר? אמנם, התיאור 'כהנים לה' מכוון לפעילות של ממש, ולא רק להימצאות במקום, ולכן עלי אינו בכלל זה - אולם מדוע הפסוק בוחר לתאר דווקא את הכהנים הפעילים?

נראה שהפסוק מכין אותנו לקראת הבאות, בהן נשמע ביקורת מרומזת על עלי הכהן דווקא בנקודה זו - בבחירתו להפקיד את ניהול המקדש בידי בניו, בני הבליעל. בנקודה זו בעלילה, אפוא, מוצב עלי הכהן בתפקיד הבלתי נוכח, החסר, הנעדר.

אולם לא לאורך זמן. כאשר קמה דמותה של חנה וניצבת במרכז, מיד מוצבת כנגדה דמותו של עלי, והעימות הופך ישיר וגלוי יותר.

חנה מול עלי

הכתוב 'מפגיש' בין עלי הכהן ובין חנה, בפסוק אחד המחולק לשתי צלעות, כאשר כל דמות מרכיבה צלע אחת:

וַתָּקֶם חַנָּה אַחֲרֵי אֲכָלָה בְּשִׁלָּה וְאַחֲרֵי שָׁתָה -
וְעָלִי הִכְהֵן יֹשֵׁב עַל הַכֶּסֶּא עַל מְזוֹזַת הַיֵּכָל ה'.

האופן שבו מתואר המפגש הראשוני ביניהם, השוני בתנועות הנפש שלהם, שהוא הבסיס לאותו ניגוד שיתפרץ ויתפרש בהמשך - הוא באמצעות תיאור תנוחת הגוף השונה: 'וַתָּקֶם חַנָּה' מול 'וְעָלִי יֹשֵׁב'.

'וַתָּקֶם חַנָּה' - חנה נעמדת, מזדקפת, מתנערת מתוך יגונה וצער על מצבה; אפילו בעלה אלקנה כבר השלים איתו - כפי שאמר: הֲלוֹא אֲנֹכִי טוֹב לָךְ מִעֲשָׂרָה בָנִים, אולם אצלה חל שינוי - 'וַתָּקֶם חַנָּה'. מה הניע את תקומתה של חנה? הנביא עצמו מספק את ההסבר: 'אַחֲרֵי אֲכָלָה בְּשִׁלָּה וְאַחֲרֵי שָׁתָה'. האכילה והשתיה בשילה מרוממים את רוחה ומעודדים אותה לקום, לא לשקוע בצער ובייאוש; לא האכילה והשתיה לכשעצמם גורמים לזה - אלא האכילה והשתיה 'בשילה', כפי שמדגיש הפסוק, וכפי שנרחיב מיד.

עלי יושב על הכסא

לעומת קימתה, תקומתה של חנה - עלי הכהן יושב על הכסא על מְזוֹזַת הַיֵּכָל ה'. בפעם הראשונה בה 'מפגיש' אותנו הנביא עם דמותו של עלי, אנו פוגשים אותו יושב על הכסא על פתח משכן ה', וכך אנו פוגשים אותו גם בפעם האחרונה - "וְהָיָה עָלִי יֹשֵׁב עַל-הַכֶּסֶּא

יך (יד) דָּרַךְ מִצֶּפֶה כִּי הִיָּה לְבוֹ חֶרֶד עַל אֲרוֹן הָאֱלֹהִים". תפקידו של עלי הכהן אינו לבצע את עבודת המשכן: את זה עושים שני בניו, "כהנים לה'". עלי יושב על פתח המשכן מתוך חרדה לקדושתו: השיבה על מזוזת היכל ה' נועדה לשמור להשגיח על הכניסה למקדש.

עלי הכהן הוא 'שומר משמרת הקדש'; הוא ממשיך את תפקיד 'משה ואהרן ובניו' כפי שהוא מתואר בספר במדבר (ג לח): וְהַחֲנִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן קִדְמָה לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד מִזֶּרְחָה מִשֶּׁה וְאֶהֱרֹן וּבָנָיו שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ לְמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָזֶר הַקָּרֵב יוֹמֶת. דרכו של עלי אם כן, היא להתייחס לקדש בעיקר ביחס של חרדה, של יראה ושל ריחוק, להיזהר שלא להתקרב יותר מדי.

מול עלי הכהן, היושב על מזוזת היכל ה', מתוך מורא מקדש, ומתוך חרדה על כבודו של היכל ה' - ניצבת וקמה חנה: וַתָּקֶם חֲנָה אַחֲרֵי אֲכָלָהּ בְּשִׁלָּה וְאַחֲרֵי שָׁתָה. חנה המתרוממת והמתמלאת כח דווקא מתוך האכילה בשילה והשתיה (להלן בפסוק טו נבאר בזה ביותר עומק). אלו שתי הדרכים המרכזיות והשונות כל כך ביחס למקדש, אשר המתח ביניהם הוא המכונן את תחילתו של ספרנו.

נערך על ידי הרב יצחק רצקר

להצטרפות לרשימת התפוצה של שיעורי הרב אורי הולצמן

ניתן לשלוח דוא"ל לכתובת:

shurim- shiuriholzman+subscribe@googlegroups.com

holzman@gmail.com

עיצוב ועימוד: ארי יארמיש 0548400711